

МАКС ВЕБЕР. СОЦИОЛОГИЯ НА ГОСПОДСТВОТО.
СОЦИОЛОГИЯ НА РЕЛИГИЯТА.

/Университетско издателство "Св. Климент Охридски", С., 1992 г., 530 с./

Най-сетне безпределното господство на социологическите модели на Маркс и Енгелс в българската историческа наука е сринато. Появата на значителни откъси от фундаменталния труд на Макс Вебер "Стопанство и общество" дава блестяща алтернатива на историческия материализъм, който отдавна би трябвало да бъде извън инструментариума на съвременния учен.

Всеки опит да се определи Макс Вебер само и единствено като социолог, чието творчество оказва влияние върху другите сродни социални науки, ще се окаже лишен от съдържание, поради факта, че кръгът на неговите интереси и научни занимания е огромен. Той се занимава с право, икономика, история, религия, политология; оставил е забележителни трудове в почти всички области на социологията; бил е блестящ университетски преподавател, политик, журналист.

Иначе казано, Макс Вебер е съвременен мислител и интелектуалец, чието влияние не помръква нито от годините, нито от промените, които разтърсиха света през последните десетилетия. обстоятелството, че на творчеството на Вебер са посветени повече от 2500 труда в почти всички страни на света, говори само по себе си.

Авторът на тези редове не си е поставил задача, която би била непосилна - творчески и научен портрет на "последния полихистор". Това е напълно излишно като се има предвид встъпителната студия към превода и новоизлязлата книга на Румен Даскалов "Въведение в социологията на Макс Вебер", С., 1993 г. По-скоро намеренията ми са насочени към споделяне на някои мисли, които неизбежно се пораждат при внимателния прочит на книгата.

От времето на Константин Иречек и Васил Златарски българската историческа наука бе здраво прикована към емпиризма. Тя се задоволяваше предимно с издирване на сведения за онова, което е ставало някога /обектът на историята като наука/ и описание на онова, което се предполага, че е ставало съгласно съществуващите сведения. Така историята се зароди и запази позитивисткото си начало чак до 40-те години на нашия век. Именно тогава бяха прекършени плахите опити за теоретично и философско осмисляне на историята като процес - напр. Петър Мутафчиев. Възприе се един твърде стабилен и унйверсален модел на макросоциологическа интерпретация на събитийната история, който в общи линии се заключава в следните параметри: 1. причини /вътрешни и външни, икономически, социални, политически, идеологически/; 2. описание - обикновено в хронологическа последователност; 3. следствия, които от своя страна се превръщат в причини за нови събития и т. н. Този модел е твърде съблазнителен,

защото той е прост, универсален, лесно приложим и като панацея може да се приложи при всякакви случаи. Така марксистическата методология спря развитието на историческата наука и на практика ликвидира всякакви възможности за теоретизиране, за научни дискусии, за нови идеи, за приобщаване към най-новите постижения на световната наука, към нейните лутания, стремления, опити и експерименти.

Разделът "Социология на господството" предоставя прекрасна възможност на всеки, който професионално или дилетантски се интересува от история, да намери нова методология. Не твърдя, че тази методология е единствено правилната, нито пък, че трябва да бъде задължителна, но трябва да се има предвид, че историческата социология на Макс Вебер е световно призната и възприета. Под негово влияние се формира едно направление, което е познато като "социална история" или "историческа социология", наричани още "история на обществото" и "структурна история".

Макс Вебер отрича простото разделяне на обществото на основата на икономически критерии, както е у Маркс. Той възприема тезата, че обществото представлява система от множество свързани помежду си структури, които си взаимодействуват по един особено сложен и затова трудно доловим начин. Затова той възприема, че различните социални структури съществуват чрез проявления в седем различни сфери: социални обединения /семейство, род, съседска община/, религия, икономика, политически ред, изкуство, еротика, наука /с. 19/. Разглеждайки обществото на основата на т. нар. "идеални типове", Макс Вебер не създава нови догми и канони от марксистически тип. Той настоява, че "идеални типове" робовладелство, феодализъм, капитализъм /примери от традиционната марксистическа фразеология/ - не съществуват. Съществуват редица преходни форми и състояния, плавни преходи с преобладаване на едни или други характеристики и пр. Все пак, на основата на огромен емпиричен материал от историята на Китай, Индия, Египет, Междуречието, Византия, арабския халифат, османотурската държава, Русия, Западните средновековни държави и пр., Макс Вебер извежда някои общи черти и тенденции в историческо развитие. Така той въвежда нови понятия, термини, категории. Вебер разграничава "господство" и "власт", като им придава различен смисъл в социологически, философски и исторически план /с. 109-115/. И в двата случая обаче, Вебер, за разлика от някои модерни направления, възприема тезата, че индивидът винаги присъства в системата на властните отношения със своята собствена воля и възможности за избор. Поради това и най-дребният човек не е само и единствено обект на "власт", а е страна в една функционираща система.

Вебер въвежда понятието "харизма", "харизматично господство", "харизматична власт". Какво представлява "харизмата"? Това е "... едно считано за извънвсекидневно качество на една личност, заради което тя се оценява като свръхестествена, свърхчовешка или поне специфично извънвсекидневна, надарена с недостъпни за всеки друг сили и качества, като богоизпратена, или като служеща за пример и затова водач..." /с. 85/.

Въвеждането на това понятие е много оспорвано, отхвърляно, но то не може да бъде пренебрегнато. Емпиричният материал сочи безспорно едно - харизмата като система от връзки между водачи, пророци, меси, владетели, пълководци, мошеници от една страна и хората, вярващи в техните необикновени качества и затова подвластни на харизмата - съществува. И нейните проявления могат да се проследят и в наши дни - в известна степен дори и партийните лидери и държавници от съвременната епоха се нуждаят от подобно себеотдаване на околните, на вярата в техните качества. Друг е въпросът дали тези качества наистина съществуват.

През българското средновековие се е вярвало, че с такава харизма са надарени владетелите - напр. представата за Аспарух в Българската апокрифна летопис /XI в./, представата за Иван Шишман в българския фолклор, или в по-ново време - вярата в качествата на апостолите по време на Априлското въстание /1876/, прекрасно доловени от Иван Хаджийски.

Само чрез внимателното изучаване на "харизмата" на Ивайло например, можем да си обясним един прецедент в европейското средновековие - заемането на царския престол от един свинар, който притежавал и доказал, че притежава качества, които не са присъщи на всеки човек.

Твърде интересни и заслужаващи внимание са постановките на Вебер за "феодализма" и неговите характеристики. Трябва веднага да подчертая, че понятието "феодализъм" е абсолютно лишено от разбирането за стадиалност, характерно за марксизма, в смисъл, че феодализмът е обществен строй, който е междинен на робовладелството и капитализма. За Вебер "феодализмът" е етап в развитието на управлението, който произлиза от традиционното, патримониалното и харизматичното господство, съдържа елементи от тях, но същевременно се типологизира от апроприацията на ленове, които заменят постепенно примитивните начини за издръжка на управленческите щабове чрез плячка, меценатство и пр. При подобна дефиниция става ясно, че "феодализъм" може да се открие в древен Египет, Гърция, в Китай, Япония, Византия и Западна Европа. Но това не означава, че навсякъде и във всички времена "феодализмът" е един и същ. Вебер различава типове феодализъм - например "ленен" /типичен за Западна Европа/ и "пребендален" /с. 95-108/. "Пребендалният феодализъм" според Вебер представлява апроприране не на ленове, а на приходи за изпълнение на определени услуги - административни, военни, религиозни и пр. В този смисъл, западният тип феодализъм даже може да се разглежда като изключение, а пребендалният - като правило. Това твърдение на Вебер идва да покаже, че класическото марксистическо разбиране за феодализъм /Д. Ангелов, П. Петров, Ал. Бурмов/ не издържа на логически и емпиричен анализ.

В България се зародили и развили феодални отношения от типа на пребендалните - характерни за Византия /прония/ и за Османската империя /тимариотска система/ с всички произтичащи от това последици.

И за да не бъде разбран неправилно, искам още веднъж да подчертая - самият Вебер категорично твърди, че подобни "чисти типове" се срещат изключително рядко, но за сметка на това съществуват множество преходни форми /с. 102/.

Социологията на господството на Вебер само посочва някои типични за историята линии на развитие и отбелязва редица преходи между различни форми на политическа уредба на обществото. Той не вярва в закономерния прогресивен ход на историческо развитие /напр. от родово към робовладелско общество, от феодално към капиталистическо общество, от капитализъм към комунизъм, от царството на необходимостта към царството на свободата и пр./.

Развитието и прогресът съществуват дотолкова, доколкото човекът преосмисля и използва опита в ретроспективен план, от позицията, в която се намира в даден момент. Иначе би трябвало да се възприеме като демииург някакъв абсолютен дух /Хегел/ или идея, или пролетариата, като абсолютен творец на историята, поради естеството на своя икономически статус и пр. В този смисъл, би трябвало да се преосмисли всичко написано и казано за възникването на българската държава през VII век, за нейната периодизация и характеристика, за отношенията между светска и духовна власт и пр.

Разделът "Социология на религията" разглежда възникването и развитието на религиозните идеи и организации и най-вече тяхното влияние върху живота и

практиката на обществото. Затова Вебер съсредоточава своето внимание най-вече върху идеите, светогледа, етиката, които пораждат религиите и връзката им с оформянето на специфични конфесионални общности. В рамките на тези взаимни връзки и влияния Вебер проследява отношенията на религията с икономиката, властта, науката, изкуството и еротиката.

До голяма степен този раздел се противопоставя на марксистичката традиция в интерпретацията на религията в социологически план. За марксистите в бинама "материя-дух", "материално-идеално" определящи са материята и материалното. Следователно, марксистичката концепция приема, че идеите са детерминирани от битието на своите носители и следователно те са класови. Оттук лесно произтича изводът, че идеите могат да се сведат до равнището на "класовите идеологии", което в историческа перспектива се оказва фатално за икономическото битие на социализма /да припомним само класовото възприемане на кибернетиката/.

Макс Вебер отхвърля категорично подобно детерминирано схващане на връзките между идеи и интереси. Той възприема становището, че светът на идеите има самостоятелно съществуване и от своя страна този свят оказва влияние върху светогледа и начина на живот на различни социални групи. Тази идея по великолепен начин е развита в книгата му "Протестантският дух и етиката на капитализма" С., 1993 г.

Вебер възприема условното функциониране на "материални" и "духовни" интереси /той ги нарича идеални/ като интелектуална потребност за намиране на някакъв смисъл на света, за специфично религиозния интерес за спасение, за духовно удовлетворение от служенето на някаква кауза и пр. /с. 39/.

Когато разглежда възникването на религиите и техния самостоятелен живот Вебер изтъква, че съществува универсалистична потребност човек да определи своето място и положение в живота /с. 343-369/. За него религиите могат да се определят като опит на човечеството етически да осмисли света. Т. напр. само религиите дават категории като добро и зло, справедливо и несправедливо, греховно и негреховно и пр. Религиите са тези, които предоставят на хората етически баланс, необходим за да се уравни битието, често пъти белязано само от негативни черти и характеристики. Затова религиите са тези, които издигат идеята за спасението като възможен изход и компенсация на битието.

Би могло да се пише твърде много за Веберовите възгледи за религията, но, струва ми се, това е излишно. Ще завърша само с извода, че в духа на текста на великия германец би могло да се преразгледа цялостният духовен живот на българското общество до края на XIX век дори. Съобразно концепциите на Вебер ще можем не само да опишем какво е станало, но ще можем да си отговорим на въпроса и защо всичко е станало точно по този начин. В този аспект биха могли да се потърсят нови интерпретации на социалнорелигиозните учения в средновековна България и техния живот, за ролята на източното православие върху културните традиции, светоусещането, народопсихологията на българина и пр.

Накрая бих искал да отбележа чудесния превод на Румен Даскалов и въвеждащата студия, която с цитираните книги дават ключа към познанието на Веберовата мисъл.

Иван Лазаров